

Dušan Nećak

REVIJA »NOVA EVROPA« IN SLOVENCİ

V tej razpravi je bila moja pozornost usmerjena k odgovoru na vprašanje, kako so Slovenci reagirali na programska izhodišča skupine ustanoviteljev »Nove Evrope«, še posebej tistega dela, ki se glasi: »Program našeg pokreta iskazan u nekoliko reči jeste: Reorganizacija Evrope na osnovi demokratizma i zadovoljenog nacionalizma, pošto ovi moraju prethoditi isticanju i privođenju u delo krajnjeg i najvišeg cilja, Saveza Naroda i opšteg razoružanja. U tom smislu, stvaranje i organizovanje prisnih i korisnih intersavezničkih i internacionalnih veza izgleda nam jedna od najprećih potreba za sve civilizovane stanovnike našeg zemljišnog kruga, te je naše mišljenje i duboko uverenje, da za nas ovakve veze sa zapadnom Evropom znače što skorije i temeljnije evropeiziranje naše zemlje . . . U načelnom pogledu, samo jedno želimo ovde istaći. U našem programu nema više borbe za narodno jedinstvo ili ujedinjenje . . . Za nas je dakle pitanje narodnog jedinstva u teoriji skinuto s dnevnog reda, i mi ćemo strpljivo tražiti, da se u okviru integralno i konačno ujedinjenog naroda i jedinstvene države, pristupi što pre izgrađivanju okružnih i sreskih autonomija, i davanju što širih administracijonih sloboda gradovima i opštinama . . . Da uđemo u korak sa evropskim narodima na Zapadu.«¹ Drugi del zanimanja pa je bil posvećen želji, da proučim, koliko so se v uredništvu »Nove Evrope« sploh ukvarjali s slovensko problematiko in koliko so jo poznali.

Zelo podobna integralistična, istočasno jugoslovanska in evropska opcija reševanja »jugoslovanskega vprašanja«, je v uporabi tudi danes. Le, da je razslojena na sestavne dele, med katerimi je prvi del prej omenjene sintagme temeljna politična orientacija jugovzhoda Jugoslavije, drugi del pa severozahoda. Slovenci so v času med obema vojnama pristopili k reševanju citiranega politično-teoretskega koncepta »Nove Evrope« in teoretskega reševanja »slovenskega vprašanja« v Jugoslaviji na tri načine. Vse tri bomo poskušali, vsaj sumarno prikazati v tem prispevku: 1. z neposrednim sodelovanjem pri oblikovanju programa gibanja in revije; 2. s komentiranjem tistega, kar so o »slovenskem vprašanju« napisali v reviji drugi avtorji in 3. s pisanjem o »slovenskem vprašanju«.

V prispevku se ne ukvarjam z analizo odnosa do Slovencev in »slovenskega vprašanja« v širših teoretskih in dnevopolitičnih člankih v »Novi Evropi«, ki govore o teoriji in praksi integralistične opcije reševanja jugoslovanskega nacionalnega-državnega vprašanja. Razlogi zato tičijo predvsem v dejstvu, da so bili Slovenci pri teoretskih razglabljanjih o stapljanju v jugoslovanski narod (nacijo) po pravilu na margini zanimanja avtorjev, in drugo, ker bi resen pristop k tej problematiki zahteval posebno analizo: Ravno tako naslovne tematike nisem umestil historične okvire, ker bi me to odvedlo predaleč in ker sem prepričan, da so ti, vsaj v grobih črtah, vsem poznani. Z drugimi besedami povedano, vrsto in intenzivnost mojega zanimanja o naslovni problematiki je pogojevala vsebina in količina člankov v »Novi Evropi«. Zato izbor treh prej navedenih sklopov vprašanj ni postavljen vnaprej, temveč je »diktat« vsebine pisanja »Nove Evrope« o Slovencih.

Intenzivnost pisanja o problemih, ki so zadevali Slovence, je bila večja v tako imenovani »prvobitni fazi gibanja Nove Evrope« od leta 1920 do leta 1924. V tem času sta bili tej problematiki posvečeni dve številki »Nove Evrope«: številka 5, knjiga V. leta 1922 in številka 3, knjiga VII. leta 1923. Poleg teh dveh številk pa najdemo v tem času še celo vrsto relevantnih člankov na to temo. Številka »Nove Evrope« iz leta 1922 nosi naslov »Slovenačko pitanje«, številka iz naslednjega leta pa »Privreda Slovenije«. Širši pogled na segment slovenske problematike, ki sicer ni bistven v kontekstu političnega razumevanja »slovenskega vprašanja« pri oblikovanju integralnega jugoslovanstva, odraža pa voljo uredništva, da se čim globlje spozna s Slovenci, je dal L. Struna v članku »Razvoj sporta u Sloveniji.«² Isto bi bilo mogoče trditi tudi

¹ Nova Evropa (dalje NE . . .), Zagreb 1920, št. 1, ovitek.² NE, knjiga VIII., 1923, br. 5, str. 126–132.

za objavo pesmi Franceta Prešerna (v originalu) »Judovsko dekle« – objavljena je v številki, ki govori o »Našim Židovima« – in za objavo poezije Staneta Kosovela, Ivana Preglja in Otona Župančiča v številki, posvečeni liriki, z naslovom »Brankovo kolo«.^{3,4}

V prvi fazi izhajanja »Nove Evrope« je zanimanje za slovensko problematiko močnejše tudi zaradi nekaterih objektivnih dejstev. Takrat se je odločalo o mejah nove države, najbolj sporne meje pa so bile ravno slovensko-jugoslovanske na severu in zahodu države. O nekaterih teoretskih pa tudi praktičnih problemih realizacije integralnega jugoslovanstva so več, globlje in bolj evforično razpravljali prav v prvih letih nove države, ki je bila materializirana izpolnitev jugoslovanske ideje.

V drugem obdobju izhajanja »Nove Evrope« (1924–1941) najdemo spet dve številki, ki sta v celoti posvečeni slovenski problematiki. To sta številka 7–8, knjiga X. leta 1924, ki zadeva srž slovenskega in jugoslovanskega integralističnega vprašanja – »Kulturna Slovenija«, medtem ko številka 5, knjiga XXII., leta 1930, govori o Sloveniji z geografsko-turističnega vidika. Ton pisanju o naslovni problematiki je dajal »mehki« pristaš integralnega jugoslovanstva med slovenskimi sodelavci »Nove Evrope«, Božidar Borko. Na nek način nadaljuje z Murkovim in Pitamicovim poudarjanjem jezikovne in kulturne samostojnosti Slovencev in s prestavljanjem jugoslovanskega kulturnega zlitja v zgodovino. Na drugi strani pa kritizira »samoslovensko« rešitev slovenskega vprašanja, kakor ga je elaboriral Josip Vidmar v delu »Kulturni problem slovenstva« (Ljubljana 1932). Zadnji resen članek o »slovenskem vprašanju« je napisal Borko leta 1933⁵ in od tega časa dalje srečujemo slovensko problematiko samo v fragmentih, skoraj izključno v člankih neslovenskih avtorjev in v kontekstu širših razpravljanj o jugoslovanstvu. Nadaljnja značilnost drugega obrobja izhajanja »Nove Evrope« je, da se je o »slovenskem vprašanju« in o jugoslovanstvu pisalo vse bolj z vidika tekoče politične stvarnosti, zlasti po letu 1929. V tem času se krepi pritisk države na revijo (prepovedi razpečavanja in prodaje),⁶ ki, po mojem mnenju, tudi zaradi tega postaja vse bolj klasična politična revija in daje vse manj možnosti za teoretsko-politična razmišljanja o integralnem jugoslovanstvu.

* * *

Med ustanovitelji, uredniki in sodelavci »Nove Evrope« lahko najdemo relativno veliko število Slovencev in to tistih, ki imajo v slovenski politični in kulturni zgodovini pomembno mesto. Med sedemnajst ustanoviteljev »Nove Evrope« so se zapisali dr. Leonid Pitamic, dr. Ivan Prijatelj in dr. Matija Murko, med stalnimi sodelavci pa posebej omenimo Božidarja Borka, ki je dajal ton slovenski problematiki v pisanju »Nove Evrope« in je najbolj zaslužen, da se je v reviji, zlasti po letu 1924, več slišalo o Slovencih. Dokaz o interesu Slovencev, da dajo svoj prispevek k razumevanju slovenskega vprašanja bralcem jugoslovansko integralistične revije in zastopnikom take politične akcije (ta akcija v slovenskem intelektualističnem in političnem svetu nikakor ni bila bagatelizirana), je tudi veliko število sporadičnih toda uglednih avtorjev, ki so sodelovali najčesteje v tematskih številkah revije. To so bili ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič, vodeči slovenski pravni zgodovinar, dr. Metod Dolenc, gospodarstvenik Ivan Mohorič, tedanji prvi človek slovenskega turizma, pravnik, statistik in zgodovinar, dr. Rudolf Andrejka, znameniti zgodovinar, prevajalec, bibliotekar, leksikograf in pisec prvega enojezičnega slovarja slovenskega jezika dr. Joža Glonar, najbolj poznani teolog in univerzitetni profesor dr. Aleš Ušeničnik, ugledni prirodoslovec dr. Leopold Poljanec, eden najvidnejših slovenskih umetnostnih zgodovinarjev dr. Izidor Cankar, etnolog dr. Josip Mantuani, v kasnejšem času poznani umetnostni zgodovinar dr. France Mesesnel, skladatelj Anton Lajovic, nestor slovenske literarne zgodovine dr. Ivan Grafenauer, pesnik, kritik in urednik Fran Albreht, če omenim le tiste najvidnejše. Posebej pa velja omeniti, da je urednikom revije uspelo nagovoriti k sodelovanju tudi ameriškega slovenskega pisatelja Louisa Adamiča, ki bi moral redno obveščati bralce o zanimivi ameriški literarni produkciji, toda to mu je uspelo samo dvakrat.

³ NE, knjiga V., br. 9/10.

⁴ NE, knjiga IX, 1924, br. 3.

⁵ NE, knjiga XXVI., 1933, br. 1, str. 42–44.

⁶ Glej npr.: NE, knjiga XXIX., 1936, br. 4, str. 97.

Tri slovenske ustanovitelje »Nove Evrope« lahko prištevamo v sam vrh slovenskega izobraženstva: dr. Leonida Pitamica, dr. Ivana Prijatelja in dr. Matijo Murka.

Prof. dr. Leonid Pitamic je bil eden urednikov »Nove Evrope« in šest avtor prispevkov o slovenskem vprašanju od ustanovitve revije pa vse do »reorganizacije« leta 1924. Že ob koncu leta 1923 je namreč uredništvo »Nove Evrope« ugotovilo pomembne razlike z nekaterimi ustanovitelji revije, »vreme se menjalo i događaji su se nizali, a nekojim našim pokretačima učinilo se, da idemo odviše sporim tempom, ili da nam se gledišta više ne slažu u svemu, pa su se od nas odvojili . . . Sazvali smo stoga sastanak pokretača »Nove Evrope« za 16. i 17. decembar prošle godine u Zagreb, da bismo znali na čemu smo, i u kakvom se odnosu prema »Novoj Evropi« nalaze danas pojedini njeni pokretači.«⁷ Na sestanku so sprejeli za svoje besede enega od ustanoviteljev, dr. Josipa Smodlake: »Budući, da se lista pokretača jednog pokreta kao jedna istorijska činjenica ne da menjati«, zaključeno je, »da se prvobitna faza pokreta »Nove Evrope« smatra formalno završenom.«⁸ Pitamic po vsem sodeč ni prišel na ta sestanek, je pa sporočil uredništvu, da » . . . i dalje ostaje jednim od urednika »Nove Evrope«, ali da »zbog udaljenosti od Zagreba, te usled teškoće komunikacije i sporazumevanja, uzima neposredno odgovornost s ostalima urednicima samo za ono što se u »Novoj Evropi« piše o Sloveniji i slovenačkim stvarima.«⁹ Toda kljub temu, da je pristal na nadaljnje sodelovanje, po letu 1924 nisem našel nobenega članka več, ki bi ga podpisal dr. Leonid Pitamic.

Dr. Ivan Prijatelj se ni pojavljal kot pisec v »Novi Evropi«. Med ustanovitelji revije in gibanja je ostal samo do usodnega leta 1924. Na prej omenjeni sestanek uredništva ni prišel, temveč je le sporočil, da »usled znanstvene zaposlenosti ne namerava učestvovati u publicistici.«¹⁰

Najbolj ploden slovenski avtor v »Novi Evropi« je bil Božidar Borko najmlajši od omenjene četverice. Ta publicist, novinar, urednik in prevajalec je, posebej po letu 1924, dajal ton, širino in ostrino pisanja »Nove Evrope« o Slovencih in »slovenskem problemu«. Njegova zasluga je, da so bralci »Nove Evrope« iz prve roke dobili vsaj najosnovnejše informacije o obravnavanju teh problemov v Sloveniji in med drugače mislečimi izobraženci, in da je branil »slovensko stvar« pred preagresivnimi jugoslovanskimi integralisti. Božidar Borko je bil praktično v vsem času sodelovanja z »Novo Evropo« član kulturne rubrike liberalnega ljubljanskega lista »Jutro« (1926–1945) in njegov pomen je bil ravno v tem, da je bil informator in posrednik med slovensko kulturo in kulturami drugih Slovanov pa tudi Romanov.¹¹

* * *

Prvi članek, ki zadeva slovensko problematiko, je že leta 1920 napisal eden najbolj poznanih in najuglednejših jugoslovanskih znanstvenikov v svetu, geograf dr. Jovan Cvijić.¹² V prispevku je Cvijić kratko toda globoko obdelal problematiko koroškega plebiscita, ki je bil takrat tik pred vrati. Njegovo analizo te teme prištevamo med najboljše sploh. Ko je analiziral možnosti koroških Slovencev, da dobijo plebiscit, in njihovo nacionalno zavest, je prišel do točnih sklepov: »Baš zato što je ova zona A u nacionalnom pogledu tako mešovita i kolebljiva («problem Nemčura« op.p.), ma da je etnografski slovenačka, Slovenci su u pitanju koroškog plebiscita jako osetljivi, i loš rezultat imao bi jakog uticaja na naše konsolidovanje i razvika . . . Teško je dakle predvideti rezultat glasanja u jednoj oblasti gde je tako mnogo omahljivaca. Ovo tim teže, što se svi Slovenci Koroške, a ponajviše njihova inteligencija, odlikuju izvesnim psihičkim osobinama, koje im s jedne strane smanjuju hrabrost i pouzdanje a s druge otežavaju posmatraču, da dođe do sigurnih zaključaka o njihovom razpoloženju. Te osobine potiču od njihovog potčinjenog položaja u toku vekova, i nema sumnje da će ih postepeno nestajati kad počnu živeti slobodnim životom . . . Još nije prodrlo shvatanje, da su glavne snaga i volja širokih narodnih masa, i da je to pravi oslonac svakog javnog rada. Usled takvih shvatanja preteruju i kad predstavljaju svoje rdave prilike, i strah i bojazan koje osećaju.«¹³

⁷ NE, knjiga IX., 1924, br. 1, str. 10.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid., str. 11.

¹⁰ Ibid., str. 10.

¹¹ Enciklopedija Slovenije, I., Ljubljana 1987, str. 330.

¹² Koroški plebiscit, NE, knjiga I., 1920, br. 1, str. 25–30.

¹³ Ibid., str. 26–27.

Zadnji sklep v članku pa ni bil točen, saj se je Cvijić, kljub detaljni analizi, ki razkriva velikega poznavalca tematike, odločil za optimistično perspektivo: »Jasno se dakle opaža da kuruški Slovenci, i sama ovdašnja inteligencija, sve više dolaze k sebi i prikupljaju hrabrost. Osobito se dobro drži svećeništvo, koje je skroz nacionalno i ima najveći uticaj na narod . . . Kad se uzme u obzir sve dosad izloženo, mogao bi se ipak, pored svih teškoća i ograda, izvesti ovaj rezultat o kuruškom plebiscitu. On se vodi pod povlašćenim prilikama za Slovence u zoni A, a pod istim takvim okolnostima na Nemce u zoni B . . . Naposljedku, nijedan deo slovenačkog naroda nije imao da izdrži tako ljutu borbu kao kuruški Slovenci u poslednje vreme, naročito za perijode plebiscita. Prošli su kroz školu borbe, naučili se na kritiku i mogu postati vrlo koristan politički faktor u Sloveniji.«¹⁴

V naslednjih številkah sem našel tudi dve preliminarne informaciji o koroškem plebiscitu in o prvih, delnih rezultatih. Obe delujeta optimistično in se zanašata na »pravdoljublje člana internacionalne komisije«. ¹⁵ Toda v članku 5. številke »Nove Evrope« iz leta 1920 je prišel do izraza prvi sklep Jovana Cvijića – »loš rezultat imao bi jakog uticaja na naše konsolidovanje i razvitak«. Samo z zadnjo črko podpisani avtor »-ć« (glavni urednik Milan Ćurčin?) je poln razumevanja zaradi razburjenosti javnega mnjenja »zbog teškog gubitka za naš narod« in zaradi »narodne žalosti«, toda krivca išče, v skladu z idejo jugoslovanskega integralizma, na slovenski strani, ki se ni dovolj naslonila na jugoslovansko državno idejo, in na strani napačno razumljenega državnega centralizma: »A kad bismo ispitivali tačku po tačku uzroke koji su doveli do ove razlike o privrednom pogledu (po njegovem je bilo življenje v Avstriji tudi do petkrat cenejše kot v Jugoslaviji, kar je pretehtalo pri odločanju, op.p.) i do one fatalne činjenice, došli bi pouzdano do pravog krivca i vinovnika za sve što se događa danas u našoj zemlji. On je odgovoran za kuruški rezultat kao za svaki drugi gubitak narodni i državni, i za svaki zastoj i nazadak koji su neposredni uzroci tim gubicima. Taj je krivac lokalna ekskluzivnost pokrajina koje neće da se podrede jednoj jedinstvenoj državnoj ideji, i krivo shvaćeni državni centralizam koji ne vodi ozbiljna računa o slobodama i potrebama pokrajina i pojedinih narodnih delova.«¹⁶

Razvila se je kratka toda ostra polemika o »rušiocima narodnog jedinstva«, t.j. tistih, ki vidijo krivce za poraz na plebiscitu v jugoslovanski državi. Že v naslednji številki je bil objavljen članek, katerega avtor se je skril pod psevdonim »Slučajni« (psevdonim Slobodana Jovanovića-Pižona, jugoslovanskega člana plebiscitne komisije) in mu dal naslov »Ko je kriv za kuruški plebiscit?«. Članek je datiran s 16. oktobrom 1920 in napisan v Celovcu.¹⁷ Pisec je ostro kritiziral pisanje klerikalnih listov »Slovenec« in »Večerni list«, ker sta »odmah nalazili krivca, u centralnom sistemu uprave« in prevrača krivdo na lokalne slovenske oblasti: ». . . Da je stvar sa plebiscitom slučajno uspjela, tada bi »Slovenec«, »Večerni list«, i ostali sa njima koji napadaju sad Beograd i centralizam, tvrdili da je to isključivo uspeh političara iz grupe oko tih listova. Ali budući, da je propala, ima se pronaći krivac, i sad je kriv dabome beogradski centralizam . . . Beogradska vlada, međutim, jeste kriva, ali je kriva zato, što je ostavila bila određene ruke baš svom tužiocu, da pripremi plebiscit, držeći da će on i njegovi činovnici bolje znati od svakoga drugoga šta treba raditi. Ovo će se lako dati utvrditi neospornim dokazima. Beogradska je vlada kriva što je lokalnoj vladi prepustila celu kompoziciju plebiscitnih zona, a docnije organizovanje uprave u Kuruškoj . . . Kad bismo stali redati prigovore onima koji su »krivi«, lista bi bila duga i crna, i ne verujemo da bi išla u prilog lokalnoj vladi u Ljubljani.«¹⁸ Avtor zaključuje članek z ogorčenjem, ker se ». . . na ovaj način iskorišćuje narodna nesreća za izbornu agitaciju, u kojoj sad prvu reč igra formula: »Dalje od Beograda.« Na koncu te sile obtoži melodane veleizdaje: »Kad ne bismo znali da oni koji sve to rade, čine to samo zato što ne znaju šta je to država i koji značaj imaju političko zbliženje i neposredna veza između svih delova jedne otadžbine, i kakvoj pogibiji izlažu celo naše pleme i ovu lepu tvorevinu što nam je doneo Versajski Mir, mi bismo ih krstili imenom svesnih rušilaca narodnog jedinstva.«¹⁹

¹⁴ Ibid., str. 30.

¹⁵ NE, knjiga I., 1920, str. 116.

¹⁶ NE, knjiga I., 1920, br. 5, str. 146–147.

¹⁷ NE, knjiga I., br. 6, str. 181–183.

¹⁸ Ibid., str. 182–183.

¹⁹ Ibid., str. 183.

»Nova Evropa« je v prvem letu izhajanja posvetila dovolj pozornosti tudi problemu zahodne meje. Toda pri reševanju tega problema »Nova Evropa« piše o Slovencih samo v kontekstu reševanja celovite problematike zahodne meje. O tem se je že v drugi številki leta 1920 razpisal dr. Josip Smolaka.²⁰ V svojem dolgem prispevku, ki izdaja poznavalca tematike, si začuda prizadeva za strogo pragmatično rešitev z nekakšno pogodbo, čeprav je jasno zapisal tudi: »Razpoloženje u našem narodu je takvo, da bi u dvadesetčetiri sata postao najpopularniji u Jugoslaviji onaj, koji bi mogao osigurati narodu, da se neće ustupiti ni pedalj naše zemlje Italiji.«²¹ Odločno je proti zavezništva z Nemci proti Italiji, ker bi po njegovem mnenju »naša država morala platiti tu uslugu (otujitev Soče, Vipave in Raše, op.p.) faktičkim gubitkom svoje suverenosti, jer bi posle sloma Italije Nemačka opet postala *arbiter Europae*, a Jugoslavija njen vazal.«²² Prav tako je sploh proti reševanju problema zahodne meje s pomočjo sile, čeprav zahteva od Italije, naj spremeni nekatera svoja načelna stališča o razmejitvi z Jugoslavijo (zahteve po geografsko-strateških mejah, jamstvo proti napadom s kopnega, jamstvo proti napadom z morja in osvoboditev vseh Italijanov izpod jugoslovanske oblasti). Predlagal je, da »ako smo uvereni, da nam najviši državni interesi nalažu da se i uz cenu žrtava nagodimo s Italijom, tad moramo pregoreti neke teritorije u pograničnoj zoni, koji bi po narodnom pravu i plebiscitu sigurno pripale Jugoslaviji.«²³

V primeru pogodbe z Italijo je Smolaka predlagal naravno mejo in elaboriral dve možnosti. Prva, ki gre po vrhovih zahodno od Soče do ustja te reke in naprej po sredini Jadranskega morja – ta meja pomeni priključitev vseh slovenskih krajev, in drugo, ki gre po vrhovih Julijskih Alp, preko Krasa, do ustja Raše in od tod po morju, kjer seka na polovico Veliki Kvarner in se izteče na odprto Jadransko morje. Ta meja pa predvideva odcepitev vsega slovenskega Primorja in dela Istre. Zavzemal se je za drugo inačico meje z besedami: »Potreba da na ovoj strani dobijamo dobru prirodnu granicu sili nas da, ne moguć postići granicu Soče, pristanemo na onu Julskih Alpa i Velikog Kvarnera. Preko te granice Italija nema šta da traži i Jugoslavija ne sme da joj ustupi ne pedlja zemlje.«²⁴ Potem ko se je »lahkega srca« odrekel slovenskih krajev, je zahteval čvrsto stališče države do nekaterih hrvaških področij: »Ali najviši interesi naše države nam brane da priznamo kraljevini Italiji ma kakvo pravo na Reku, rečki zalev i željeznice koje vode u Reku, kao i Dalmaciju i na otoke. Gradu Reci možemo priznati samostalnu upravu sa najširoim lokalnom autonomijom čak i sa statutom Gdanskoga, ali dalje od toga ne možemo ići.«²⁵ Očitna je tendenca dr. Smolake, da bi Jugoslavijo obvaroval spopada z Italijo, ki jo je smatral za najpomembnejšega partnerja države. Prepričan je bil, da bi bilo s sporazumom mogoče zagotoviti dobrososedske odnose. Toda ne s kakršnimkoli sporazumom: »To se može postići samo nagodbom koja će voditi računa o životnim interesima jedne i druge države, a ti su, za obe države, dobra prirodna granica i jezična zaštita manjina, onda za Italiju vojna sigurnost, a za Jugoslaviju nesmetani saobraćaj sa svetskim morem, kontrolom rečkoga zaliva.«²⁶ Kot vemo, je bil resnični »sporazum« z Italijo še mnogo slabši, kot je to predvideval Smolaka.

Ni mogoče reči, da je kdorkoli v »Novi Evropi« reagiral na pisanje dr. Smolake. Samo v enem sledečih uredniških komentarjev, podpisanim z že poznanim psevdonimom »Slučajni«, ki govori o razlogih za odložitev začetka pogajanj z Italijo, je mogoče posredno ugotoviti negativno reakcijo nekaterih politikov. Med razloge za odložitev pogajanj komentator namreč prišteva tudi slovenske politike: »Ima i naših političara, osobito u Ljubljani, koji bi prepostavili da se pregovori s Italijom povedu posle izbora za Konstituantu. Oni drže, da će tad položaj i države i vlade biti mnogo jači, **tada će se imanji ustupci morati činiti Italiji** (podčrtal pisec), nego danas kad ni vlada ni ova naša iznurena privremena Narodna Skupština nisu ni u čemu izraz želja ili mišljenja našeg naroda.«²⁷

²⁰ Taljansko-jugoslovenski sporazum, NE, knjiga I., br. 2, str. 99–111.

²¹ Ibid., str. 102.

²² Ibid., str. 104.

²³ Ibid., str. 106.

²⁴ Ibid., str. 107.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid., str. 111.

²⁷ NE, knjiga I., 1920, br. 8, str. 224.

Šele ko je bila usoda zahodne meje odložena, se je te tematike, vsaj posredno, dotaknil tudi Leonid Pitamic, ki je bralcem »Nove Evrope« predstavil poziv Narodnega združenja Rusov za razvoj in praktično uporabo Lige narodov, ki zadeva problematiko Jadranskega vprašanja. Ta apel je sprejela tudi IV. konferenca Zveze združenj za Društvo narodov kot resolucijo. V njej se zavzemajo za določitev »granice između država na Jadranskom Primorju i to prema željama stanovništva koje na njemu živi, što bi se dalo postići organizovanjem plebiscita u svima spornim zonama, koji bi se vršio u ime Društva Naroda . . .«²⁸. Za takšno rešitev, tako je mogoče trditi iz konteksta Pitamicovega prispevka, se je zavzemal tudi avtor.

Šele po koncu razprave okoli mejnih problemov se je v »Novi Evropi« začela prava diskusija o »slovenskem vprašanju«. Do leta 1924 lahko namreč najdemo v reviji več člankov, ki se dotikajo Slovencev in slovenske problematike, a nimajo večje teže pri razčiščevanju »slovenskega problema« t.j. problema stapljanja slovenske kulture in jezika v jugoslovansko integracijo.²⁹

Te problematike se je na kratko toda grobo dotaknil Vatroslav Jagić s pismom uredništvu »Nove Evrope« z Dunaja. Potem ko je pisal o skepsi, ki vlada na Dunaju glede trdnosti in trajnosti enotnosti v kraljevini SHS in po opisu pogovora, ki ga je imel z nekim poznanim liberalcem glede domnevnega nezadovoljstva hrvaškega izobraženstva zaradi neavtonomnega statusa Hrvaške, je zapisal stališče, ki bi moglo biti tudi temelj vseh drugih razmišljanj Neslovencev o »slovenskem vprašanju« v »Novi Evropi«: »Vi živite u Zagrebu, imate priliku uveriti se, da li zbilja naše jedinstvo stoji na tako slabim nogama, da je posle oduševljenja godine 1918 zavládalo razočaranje 1920, i tko je tome kriv. Ja sam istina već tada bio u strahu, da će iza onog ekstatičnog stanja slediti otrezvenje, ali moja je skepsa bila na drugoj strani, ja nisam mogao verovati u jedinstvo sa Slovincima, jer tomu nedostaje jedan veliki, upravo glavni uzrok – jedinstvo jezika. Velika, nepromišljena je bila pogreška srpskih krugova što su, čini se, da lakše istisnu Hrvate, povlačivali u svemu Slovincima. Odatle razne suvišnosti, kao npr. čitav univerzitet, čak s medicinskim fakultetom itd. Što se time postiglo? Ne znam, vidim samo ako se može reći da ja odavle iz svoje samoće što god pravo vidim, da je jednim i drugim zazorna suviše istaknuta hegemonija srpska, koja bi se pored opreznije politike lakše i voljnije snosila!«³⁰ Tako odprtega antislovenskega stališča nisem več našel v pisanju »Nove Evrope«, toda tudi reakcij nanj ni bilo.

Prvo kontroverzo v zvezi s »slovenskim vprašanjem« je povzročil leta 1922 Matija Murko s člankom »Slovenački književni jezik.«³¹ Uredništvo »Nove Evrope« je namreč zaprosilo njega »kao našega pokretača i odličnog saradnika« in poleg Vatroslava Jagića »najuglednijeg među živim slavistima« za članek o slovenskem knjižnem jeziku. Z njim naj bi odprl razpravo o »slovenskem vprašanju« kot vprašanju, ki je »danas latentno i prividno miruje, ipak zato nije manje aktuelno.«³² Murko je članek napisal, lahko bi rekli, na veliko razočaranje uredništva, toda kljub temu ga je, z dolgim komentarjem,³³ objavilo. Komentar je podpisan z inicialkami »M.Č.«, kraticami za urednika Milana Čurčina. Naj navedem nekaj besed razočaranega urednika: » . . . Kao što se vidi, u njemu (članku, op.p.) učeni pisac zastupa gledište, da je slovenački jezik, kao organ slovenačke kulture, ne samo dosad bio članom slovenskih jezika (što izgleda neosporno), već da treba to i da ostane, bar u doglednom vremenu, dok se sve ostale pogodbe i prilike ne izmene na korist i u pravcu ujedinjenja, te se predhodno ne izvrši političko i ekonomsko stapanje i formiranje jugoslovenstva. Slovenci, misli i kaže G. Murko, treba da uče srpskohrvatski, i Srbohrvati slovenački, – kao što uče i druge jezike, pa još i više; ali

²⁸ NE, knjiga I., 1920, br. 9, str. 299.

²⁹ Glej članke kot: Dr. Ivan Orazem, spis ob njegovi smrti, NE, knjiga II, 1921, br. 1, str. 40; Dr. Ivo Belin: Ljubljanski veliki sajam, NE, knjiga III., 1921, br. 6, str. 185–189; Arsen Vencelides: Hrvati i Slovenci u Republici Austriji, NE, knjiga V., br. 6, str. 207–210; Knezoškof Anton Bonaventura Jeglič: Katolička crkva u državi SHS, NE, knjiga VII., br. 1, str. 10–17; nekateri članki iz številke »Privreda Slovenije«, NE, knjiga VII., br. 3, so informativne narave kot npr.: Basaj J.: Slovenačko zadrugarsko, str. 73–78; Jovan J.: Poljoprivreda u Sloveniji, str. 78–84; Ivan Mohorič, Privredne prilike u Sloveniji, str. 84–94; Dr. Rudolf Andrejka: Promet stranaca u Sloveniji, str. 94–100. Božidar Borko: Likvidacija jednog stanja, str. 100–103; v to kategorijo lahko uvrstimo tudi objavo poezij Simona Gregorčiča na str. 103. Nadalje lahko med članke brez večjega odmeva prištejemo tudi članek – poročilo Leonida Pitamica: Razgraničenje države, NE, knjiga VII., br. 12, str. 349–351, ki govori o metodi dela in rezultatih komisije za razmejitve, katere član je bil tudi on.

³⁰ NE, knjiga I., 1920, br. 9, str. 319.

³¹ NE, knjiga V., br. 5, str. 132–140.

³² Ibid., str. 129.

³³ Ibid., str. 129–132.

slovenački i srpskohrvatski jesu dva književna jezika, pa treba to i da ostanu, mešati ih bilo bi pogibeljno, dirati u jezik opasno, jer bi se lako, kaže, moglo stvoriti i neko »slovenačko pitanje«. Moramo odmah izjaviti, da ovo mišljenje – kraj sve njegove solidne argumentacije, i kraj sve kompetencije i spremne onoga koji ga kazuje – ne delimo. Nama se čini, da ono pretpostavlja jednu osnovicu, koja se realno ne da braniti ni održati ni s kojeg stanovišta, ni s istorijskog, ni s etnografskog, ni s filološkog – : da može biti naroda i države sa dva ravnopravna (opća, državna) književna jezika. Ovako gledište, po našem mišljenju, najbolje pokazuje, da kod nas slovenačko pitanje postoji . . . Njegov članak, međutim, bolno nas je iznenadio i iskreno razočarao. Mi ga stoga, ne objavljujemo kao gledište »Nove Evrope« . . . »³⁴

Čeprav je u komentaru podčrtano, da bo uredništvo svoje poglede objavilo šele po konsultacijah z drugim strokovnjaki, zlasti Slovenci, je bil kljub temu drugi del komentarja posvećen vsaj pogledu avtorja »M.Č.«. Njegove glavne misli so bile sledeče: » . . . ako doista hoćemo nešto novo i nešto jedno, da li može i sme ostati sve po starom, i ići dalje onako kako je dosad išlo? Odgovor mora biti, očigledno, negativan . . . ako hoćemo da budemo jedan narod i imamo jednu državu – moramo u budućnosti imati jedan književni jezik . . . dopuštamo da bi to mogao biti i današnji slovenački jezik. Ali mora biti jedan . . . Jedno je još svakako, tako nam se čini, potrebno iskreno i otvoreno reći, u svezi s gornjim. Slovenci, u svom vlastitom interesu, moraju voditi računa o činjenici, da oni koji govore danas slovenački stoje u ogromnoj manjini prema onima čiji je jezik današnji srpskohrvatski. Ne bi bilo ni najmanje neprimodno i nepravilno, ako bi njihov književni jezik, imao da pretrpi većih žrtava nego srpskohrvatski . . . Ako oni ne budi vodili računa o toj činjenici, te se ne budu mogli izmiriti sa pravim stanjem stvari, do jedinstvenog jezika, te ni do jedinstva uopće i do jedne države, ne bi moglo doći. Mi bismo mogli ostati dobri drugovi, i dobra braća, ali svako na svome, no nikada ne bismo postali jedno. A njihov je životni interes, još više nego naš, da to postanemo; jer kao kompanjoni, pa i kao rođena braća, njihov bi udeo u zajednici, prirodno, bio veoma mali, prema njihovu broju i prema teritoriju koji naseljavaju.«³⁵

Komentator je sicer zavrge »šovinistične« teorije o Slovencih kot »planinskih Hrvatih« in se zavzel za širokogrudno reševanje »slovenskega vprašanja«, toda kljub temu je neizpodbitno, da s takimi stališči ni mogel pritegniti večjega števila slovenskega izobraženstva, pa tudi ne, kot bomo videli kasneje, slovenskih somišljenikov na polju jugoslovanskega integralizma. Odpovedovanje svojemu jeziku so Slovenci občutili kot odpovedovanje svoji identiteti in nikakor ni moglo voditi v kakršnokoli varianto političnega, državnega, kulturnega ali jezikovnega »ujedinjenja«. Edina pozitivna stran te prve kontraverze o »slovenskem vprašanju« je bila povezana z zadnjim stavkom komentarja: »Pre toga (pred odprto diskusijo o »slovenskem vprašanju«, op.p.) u želji da naši čitaoci po celoj Jugoslaviji budu što bolje obavješteni o čemu se radi, potrudimo se da pripremimo jedan ili dva broja »Nove Evrope« koji će biti posvećeni poglavito Slovenačkoj i Slovencima, i svemu što je s njima u vezi, a za koje će nam materijal pripremiti poglavito naši slovenački prijatelji i jednomišljenici.«³⁶

V komentaru je verno povzeta vsebina Murkovega članka ali bolje, njegov politični smisel. Zato ni potrebe, da ga tu obširneje predstavljam. Murko se v članku ni ekskluzivno opredelil za »jugoslovanski integralizam zdaj«, kot bi rekli z današnjim besednjakom. Jasno je elaboriral potrebo po čim ožjem sodelovanju in medsebojnem poznavanju: »Moramo, dakle, računati sa dva književna jezika u Jugoslaviji, ali pri tom činiti sve što je u našim silama da se zlo što više umanj. Kao u mnogim pitanjima, tražimo u ovde leka i uteha u jugoslavenstvu. Ako smo jedna država i jedan narod, u višem smislu te reči, moraćemo jednako voleti ili barem poštovati sve što je naše, štogod je lepo i dobro; i zato treba pre svega, sve poznavati. Najvažniju zadaću imaju u tom pravcu škole, od pučke do univerziteta . . . Hrvati i Srbi moraju ionako, barem u srednjim školama, upoznavati se sa svojim narečjima, i sa čakavskim i kajkavskim narodnim pesmama i pismima; pa je sasvim prirodno i lako, da se smisao za kajkavsko narečje proširi i na slovenački jezik . . . dalje treba izdavati na slovenačkom uzorna

³⁴ Ibid., str. 129–130.

³⁵ Ibid., str. 131.

³⁶ Ibid., str. 132.

dela najboljih hrvatskih i srpskih pisaca, sa dobrim uvodima i tumačima, i isto tako slovenačkih pisaca za Srbe i Hrvate.«³⁷

Res je Murko po vseh pravilih svoje stroke utemeljil slovenski jezik kot samostojen slovanski jezik, ki zaradi vloge, ki jo je imel v zgodovini Slovencev, ne more kar naenkrat izginiti, toda svoj članek je vseeno zaključil z mislimi, ki bi morale biti v skladu z »jugoslovanskim« načinom razmišljanja, če to ni radikalno in negativno nastrojeno proti enemu delu bodoče enote. Če ni bil sprejemljiv tudi tako servilen pristop k »ujedinjenju«, kot je bil zaključek Murkovega članka, ni čudno, da »jugoslovanska integralna« opcija ureditve države ni mogla dati tistih rezultatov, ki so jih pričakovali ustanovitelji gibanja. Svoj članek je Murko zaključil z besedami: »Slovincima samima jasno je, da su oni srazmerno malen deo države i naroda; oni računaju sa državnim potrebama, te su pripravn i na neke žrtve. Oni su to već pokazali i na delu. Odmah na početku parlamentarnog rada u Beogradu, proglasili su slovenački zastupnici, da ne treba čitati zapisnika i na slovenačkom jeziku; činovnici su se prilagodili čirilici, premda mnogima to nije bilo lako (osobito ako je rđavo pisana); u narodu se niko nije bunio protiv čirilovskih natpisa na železnicama; u mešanom društvu Slovenci rado »hrvatare, katkada i više nego treba, jer je Hrvatu i Srbinu milije slušati čisti, pravilni slovenački govor nego izlomljen svoj. Uostalom, da se lako razumemo vidi se svuda gdegod dolaze zajedno Srbohrvati i Slovenci. Sa malo navike i dobre volje, i tu će vreme učiniti svoje. Ne smetajmo dakle prirodnom razvoju stvari, volimo se i štuju se uzajamno, ne stvarajmo nikakva slovenačkog pitanja, ni time što bi slovenački akti ležali u uredima dulje negoli to nažalost ionako biva. Samo tako može u budućim pokoljenjima nestati slovenačkog književnog jezika.«³⁸ Ta Murkova vizija se ni uresničila, čeprav se je položaj slovenskega jezika spreminjal le na formalni ravni, v praksi pa je ostalo skoraj dobesedno tako kot je opisoval Murko.

Uredništvo »Nove Evrope« je držalo besedo in že v naslednjem letu posvetilo celo številko Sloveniji. Ta številka je govorila o gospodarstvu.³⁹ Večina prispevkov, kot sem že zapisal, je informativne narave, toda uvodni članek nosi naslov »Slovenački problem«.⁴⁰ Napisal ga je Leonid Pitamic.

V uvodnih mislih je najprej obračunal s »beskrajnim prepirkama i igrom rečima« . . . : » . . . Slušali smo, naprimer, da smo Srbi, Hrvati, i Slovenci, jedan narod sa tri imena . . . Onda smo slušali, da smo doduše jedan narod, ali koji ima tri dela . . . Onda se opet tvrdilo, da smo jedan narod ali tri plemena . . . odmah zatim . . . da smo jedno pleme ali tri naroda . . . treći pak kaže da smo jedna nacija a tri naroda. Sad sa rezignacijom čekamo na nove definicije . . .«⁴¹ Na isti način je pisal o pojmih kot so »ujedinjenje«, »suverenost«, »federacija«, »avtonomija« itd. in za vse ugotovil, da premnogi, ki o tem pišejo in govorijo, ne vedo, zakaj gre.

Srž njegovega pisanja pa tvori vsekakor omenjena razprava Matije Murka o slovenskem jeziku. Pitamic je odločno podprl Murkovo pisanje. Jasno je zatrdil: »Bez obzira na ove pojmove, postoji činjenica, da Slovenci imaju poseban, razvijen književni jezik . . . da raste zdravo i snažno na deblu slovenske civilizacije, i da mi Slovenci imamo njemu zahvaliti što smo ostali Slovenci i Sloveni.«⁴² Bolj neposredno, kot je to storil Murko je pokazal na negativne posledice možnosti, da bi se našel kdo, ki bi zahteval, da se ta jezik »sporije ili skorije« opusti. Spraševal se je, ali bi bilo to prav in takoj odgovoril: »Šta bi rekao ko drugi, kad bi se od njega zatražilo da napusti, ili i samo da pokuša napustiti, svoj maternji jezik? Šta bi rekli, naprimer, Srbi u Srbiji, na zahtev, da napuste svoj jezik pa da se služe drugim kojim slovenskim jezikom, recimo ruskim ili poljskim? Zar to ne bi bilo varvarski, slično brutalnom uništavanju kakvog lepog vrta?«⁴³ Da bi se ognil morebitnemu nesporazumu o tem vprašanju je jasno zaključil: »Držim stoga izključenim, da bi pravi Srbi ili Hrvati mogli zahtevati tako nešto od Slovenaca. Nesumljivo je, da bi Slovenci, pa i drugi Sloveni, svakav pokušaj smatrali neprijateljskim.«⁴⁴

³⁷ Ibid., str. 138–139.

³⁸ Ibid., str. 140.

³⁹ NE, knjiga VII., 1921, br. 3.

⁴⁰ Ibid., str. 65–69.

⁴¹ Ibid., str. 65.

⁴² Ibid., str. 67.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

Pitamic nadalje smatra, da bi bilo bolj praktično imeti v državi samo en književni jezik, toda po njegovem mnenju to velja tudi za vso evropsko kulturo. Dopašča možnost, da se komentar k članku Matije Murka razume kot težnja uredništva »Nove Evrope« k cilju integralne enotnosti, toda se ne strinja niti s tako možno razlago. Postavil se je na bolj radikalno in bolj nepopustljivo »slovensko« stališče od Murkovega: »Mislimo dalje, da nije potrebno da svi govorimo jedan jezik; potrebno je jedino da se međusobno razumemo. A naši književni jezici, srpsko-hrvatski i slovenački, nisu toliko različiti, da se oni koji govore jedan ili drugi jezik ne bi mogli međusobnom razumeti, pa dakle i sporazumeti. Dakako da je zato potrebno malo dobre volje. Mi je Slovenci imamo. Skoro svaki od nas zna toliko srpskohrvatski, da razume kad se govori, i da ume čitati, čak i ćirilicu. Dobro bi bilo, kad bi i intelektualci među Srbima i Hrvatima naučili isto toliko slovenački, da bi mogli pratiti kulturno stvaranje na tome jeziku . . .«⁴⁵

Pitamic je predlog o spoznavanju s slovenskim jezikom mislil tako resno, da je, tudi v tem prispevku, kot pogoj za njegov vstop v uredništvo »Nove Evrope«, postavil zahtevo, da včasih v reviji izide tudi kakšen članek v slovenskem jeziku »držao sam da se jedna kulturnopolitička revija, namenjena svim krajevima naše države podjednako, ne može oglušiti o opravdanost ovakog zahteva.«⁴⁶ Uredništvo je na tako zahtevo pozitivno reagiralo že kar v opombi k članku: »Mi smo rado pristali, u načelu, na ovaj uvet našeg novog uredničkog druga, i spremni smo ispunjavati ga u granicama tehničkih mogućnosti.«⁴⁷ Že zelo kmalu je uredništvo revije izpolnilo ta Pitamicov pogoj.

Razglabljanja o jezikovnih vprašanjih je Pitamic zaključil z negacijo potrebe po stapljanju jezika, s predlogom, ki do tedaj še ni bil postavljen – oblikovanje skupne znanstvene terminologije. Razrešitev odnosov med Slovenci in Srbi ter Hrvati t.j. rešitev »slovenskega vprašanja«, je videl v neposredni medsebojni ljubezni. Prvi predlog je takole opredelil: »Onde gde je jedan jezik od preke potrebe (naprimer u komandi vojskom), on je već zaveden, i niko se protiv toga ne buni. U ostalome držimo, da je dovoljno zasad zadržati se na stvaranju zajedničke terminologije – a sve drugo ostavimo budućnosti . . . »Uniformno« ne može i ne sme, da nam bude ideal . . .«⁴⁸

»Ujedinjenje« v smislu »jugoslovanskega integralizma« in s tem rešitev »slovenskega vprašanja« je postavil na metafizično raven, neodvisno od politične prakse in realnosti. To bi bilo treba, z njegovimi besedami, realizirati takole: »Ljubav Slovenaca, međutim, naspram Srba i Hrvata mora ući neposredno, a ne s pomoću pojma države. Država ima da bude njen produkt, a ne njen uvet. Naša ljubav mora ići i dalje, preko granica naše države, i do braće koja ne žive u ovoj našoj državi . . . međusobna ljubav usled toga ne bi smela popustiti ili ugasnuti . . . zato treba da na nju gledamo nesamo s gledišta države, već koliko je god moguće s gledišta slovenstva i čovečanstva.«⁴⁹

V isti številki »Nove Evrope« razpravlja drugi znani slovenski intelektualac dr. Metod Dolenc, o temi »Slovenci i zakonodavstvo« in opredeljuje »pogrešno zakonodavstvo«, kot eno največjih ovir za amalgamacijo treh narodov.⁵⁰ Po analizi jugoslovanske zakonodaje, v kateri je Dolenc ugotovil mnogo neskladnosti z bivšo avstrijsko zakonodajo, ki jo Slovenci bolje razumejo, je spregovoril še o svojem videnju problema slovenskega jezika. Zavzel se je za ohranitev slovenskega knjižnega jezika v kulturi, toda prav tako se je zavzel za srbohrvaški jezik medsebojnega komuniciranja: »Trgovački promet od nas do braće na jug svršavaće se na jeziku većine državljana. Ali s druge strane, moraće se ovi pobrinuti da mi uzmognemo što bolje i tačnije razumeti tekst zakona, koji će izlaziti – o tome ne može biti nikakve sumnje – na autentičnom srpsko-hrvatskom jeziku. Prevođenje uzima mnogo vremena, skupo je, i nikad nije posve pouzdano. Mi Slovenci imamo prirodan talenat za jezike, pa smo i pre navikli da se prilagođujemo drugim jezicima. Samo treba imati razumevanja i za naše potrebe. Neke se ne upotrebljavajo izrazi koji nas svojim smislom zbunjuju, ako stoji na razpoloženju izraz koji

⁴⁵ Ibid., str. 68.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid., str. 69.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid., Dr. Metod Dolenc: Slovenci i zakonodavstvo, str. 69–72.

razumeju sva tri plemena.«⁵¹ Takšno prakticistično gledanje na problem jezika, ki pa ga ne smemo enačiti z gledanjem na nacionalno identiteto, najdemo v povojnem času tudi pri delu tehnične inteligence, toda ne v odnosu do srbohrvaškega jezika. Tudi v tem času tako gledanje ni dobilo širšega kroga somišljenikov.

Kaže, da so citirani prispevki in nezanimivost »jugoslovanskega integralističnega« gibanja za širši krog slovenskega izobraženstva ter celo ostro nasprotovanje tej ideji povzročili oster redakcijski komentar, podpisan z inicialko »L« (dr. Lazo Popović, eden ustanoviteljev »Nove Evrope« iz Zagreba), že v sledeči številki »Nove Evrope«.⁵² Usmerjen na obračunavanje s slovenskim separatizmom in s Slovenci kot tujkom v Jugoslaviji, je podoben nekaterim današnjim komentarjem v srbskem tisku. Med drugim je tudi zapisano: »... Slovenački separatizam postoji . . . Duboka osobina slovenačkog separatizma nema ideološki ništa sličnoga, srodnoga ili jednakoga, sa problemom hrvatsko-srpskim . . . ako se Srbohrvati svađaju i biju međusobno, srde jedni na druge, to je zato što hoće jedni ili drugi da uzajamno jedni drugima nametnu svoju volju, – bilo silom, bilo sporazumom, – ali da ta volja bude onda zajedničkom za sve Srbohrvate. Slovenci su, međutim, strano telo . . . – oni hoće svoju malu, ostavljenu, čudnovatu, rudimentarnu etničku skupinu osigurane uslove života, uređenje poslovno i bez afekta, tako da odtuda oni, – u prvom redu sa gledišta sebe, – imaju najbolje probitke i koristi opstanka u nužnom kompromisu sa ostalima silama koje dolaze u obzir . . .«⁵³

Toda komentator ni ostal dolžan tudi Srbom in Hrvatom, češ da se obnašajo, kot da se jih Slovenci ne tičejo: »Parola, da se sjedinjenih Hrvatosrba Slovenci uopšte ne tiču, i da , ako im – Slovencima – nije nešto po volji, mogu ići otkud su i došli, – ta užasna parola samo je dokazom najbespomučnijeg divljaštva, nekulturnosti, bezglavosti, koji još nama vladaju.«⁵⁴ Vendar ne zaradi kakšne posebne ljubezni do Slovencev, temveč: »Jer sjedinjena i združena masa Hrvatosrba, u svojoj istorijskoj ulozi, može samo da bude jezgra, središte, krstak i grada za okvir, u koji tek može da se uhvati celi jugoslovenski roj, i to ne samo Slovenci nego i Bugari.«⁵⁵

Komentator nikakor ne pristaja na tezo Leonida Pitamica, ki pri »ujedinjenju« pledira za neposredno ljubezen, temveč odločno pribija – »... postojanje jugoslovenstva nije, i ne može i ne sme da bude, samo stvar srca« – toda obenem tudi zavrača nosilno pot k jugoslovenski integraciji – »A kao što je trula teorija o ljubavi između nezaljubljivih delova, tako je opasna i teorija o međusobnom nasilju, bilo otvorenom i brutalnom, bilo mudro sakrivenom i mračnom.«⁵⁶ Na koncu se je le navidez odločil za kompromisno pot k jugoslovanski integraciji saj je vse drugo v njegovem članku govorilo, da je takšna pot neuresničljiva. Zadnji stavek v članku se namreč glasi: »Funkcija organizma jeste samo i jeste jedino rezultat sporazuma i koordinacija raznolikih funkcija svih organa«,⁵⁷ toda sporazum, po tem kar je napisal Popović, očitno ni bil mogoč. Zato ostaja smisel komentarja samo v obračunavanju uredništva z integralistično neortodoksnimi pogledi Slovencev v in izven kroga »Nove Evrope«.

Do konca prvega obdobja izhajanja »Nove Evrope« sem našel samo še en članek o »slovenskem vprašanju«, ki ga je vredno omeniti vsaj iz dveh razlogov. Gre za članek Leonida Pitamica »Naša severna meja«.⁵⁸ To je bil namreč prvi prispevek, ki ga je »Nova Evropa« objavila v slovenskem jeziku, je pa tudi takšen, ki ne govori o teoretskih problemih slovenskega jezika in »slovenskega vprašanja«, temveč se bavi z aktualnimi vprašanji. Leonid Pitamic je bil član komisije za razmejitev na severu države in v članku podrobno opisuje delo te komisije. V prispevku predstavlja nemško nevarnost, za katero pravi, »da je prodiranje Nemštva sicer po likvidaciji svetovne vojne brzđano in omiljeno, da pa nikakor ni ustavljeno.«⁵⁹ Zaradi te nevarnosti je plediral za korekturo določb Vidovdanske ustave in drugih zakonov, ki predvidevajo za Slovenijo dve »oblasti« in za korekturo zakona o volitvah, ki daje stranki, ki bi dobila relativno večino glasov, kvalificirano večino mandatov. Prav to zadnje

⁵¹ Ibid., str. 72.

⁵² Slovenci kao Jugosloveni, NE, knjiga VII., 1923, br. 6, str. 169–171.

⁵³ Ibid., str. 169.

⁵⁴ Ibid., str. 170.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid., str. 170–171.

⁵⁷ Ibid., str. 171.

⁵⁸ NE, knjiga VII., 1923, br. 12, str. 352–354.

⁵⁹ Ibid., str. 353.

daje prednost Nemcev v Mariboru in na Ptuju, ker so enotni, Slovenci pa po pravilu razcepljeni.⁶⁰ Pitamic s tem člankom ni zbudil nikakršnega zanimanja, vsaj če ga merimo z reakcijo v »Novi Evropi«.

* * *

Že Leonid Pitamic je z zadnjim omenjenim člankom v prvem obdobju izhajanja »Nove Evrope« z velikimi koraki vstopil v dnevno-politično problematiko. Takšen trend, kot smo omenili v uvodu, se nadaljuje tudi v drugem obdobju. V zadnji številki IX. knjige iz leta 1924 pisec »C.« razpravlja o spopadu med ORJUNo in komunisti v juniju 1924 v Trbovljah.⁶¹ Vsebinska članka je povezana s takojmenovanim »slovenskim vprašanjem« in Slovenci samo toliko, kolikor se je vse dogajalo v Sloveniji. Avtor je označil prihod ORJUNE v Trbovlje kot provokacijo – postavil se je na komunistično stališče, čeprav je zatrjeval: »Mi dakle nismo, u ovom slučaju, niti naročito zagrejani za komuniste, niti naročito predisponirani protivu orjunaša, već govorimo, kao uvijek, sa gledišta posmatrača stranački neutralnog ali zainteresovanog za državu i za celinu . . . odlučno osuđujemo Orjuna u ovom slučaju: njenu odluku da ide u Trbovlje, i njeno držanje nakon sukoba.«⁶² Toda osnovna namera pisca ni bila polemika z orjunaši, temveč politično obračunavanje s Pašićem in radikali. Po avtorjevem mnenju je vsemu kriv Pašić in radikali ker: »U Beogradu je zasad još uvek, lozinka političke mudrosti – sila . . .«⁶³ Ta problematika je pripeljala do krajše polemike med orjunaši, njihovim glasilom »Pobjeda« in »Novo Evropo«, toda ni šla dalj od strankarskih preprirov.⁶⁴

Nesporno najširšo in najglobljo informacijo o slovenski kulturi in s tem tudi o slovenski specifičnosti in odločenosti, da Slovenci ne bodo opustili svoje identitete, so bralci »Nove Evrope« dobili v številki 7–8, knjige X. 1. septembra 1924. To številko je pripravil Matija Murko in je z njo uspel podati celovit pogled na vse segmente slovenske kulture, izpod peres najbolj kompetentnih slovenskih avtorjev. Krajši uvod je pripravil sam in v njem pojasnil namen izdajanja posebne številke »Nove Evrope« s tematiko slovenske kulture.

V najkrajših črtah je orisal zgodovino slovenskega kulturnega in literarnega ustvarjanja od časa oglejskega patriarhata, preko delovanja Primoža Trubarja in nastanka slovenske književnosti, prvega pravopisa leta 1584, prve slovenske slovnice Jerneja Kopitarja do literatov Franceta Prešerna in Matije Čopa, ki sta slovensko književnost postavila na evropsko raven. Iz zgodovine je izluščil zaključek, da: » . . . ćemo razumeti zašto je Slovencima njihov jezik tako drag, i zašto neće i ne mogu da ga ostave. A ima zato danas još jedan veoma važan razlog: obzir na Slovence u Italiji i u Austriji.«⁶⁵ Murkov sklep pa ne navaja k trditvi, da so se Murko in drugi avtorji s tem odrekli jugoslovanske integralistične opcije, le relativizirali so jo, podčrtali so slovensko samobitnost, ki determinira pripadnost zahodni kulturi, in so namesto »ujedinjenja« = stapljanja uvedli drugo vizijo – »zajedništvo«. Poglejmo kako je to pojasneval Matija Murko: »U ovom broju »Nove Evrope« sabrani članci pokazuju, kako su Slovenci u toku stoleća razvijali svoju kulturu na verskom polju, kako u školi, kako u pučkoj i u višoj umetnosti svake vrste. Slovenci su među južnim Slovenima jedini od početka bili sasvim u zapadnom kulturnom krugu, ako izuzmemo kratku epohu Cirila i Metoda; a za vreme turskih ratova nisu uopšte došli pod tursku vlast, koja bi ih onako nivelizirala i bacila unazad kao što je Srbe i veliki deo Hrvata. Kod njih se ukrštavaju nemački i talijanski uticaji, ali su talijanski prevladali tek u vreme protireformacije . . . U našoj ujedinjenoj državi, dakle, pripada Slovencima . . . važna uloga pri stvaranju nove kulturne zajednice, na temelju sinteze Istoka i Zapada . . . Književni jezik slovenački i srpsko-hrvatski, u stvari veoma su slični . . . a i u rasi sačuvalo se je toliko zajedničkoga od Soče do Vardara, da imamo ne samo sve uslove za državnu nego i za narodnu i kulturnu **zajednicu** . . . (podčrtal pisec).«⁶⁶

V tej številki je obdelana problematika slovenske znanstvene kulture (Jože Glonar), pomena vere za slovenski narod (Aleš Ušeničnik), slovenskega šolstva po združitvi (Leopold

⁶⁰ Ibid., str. 352–354.

⁶¹ Oko Trbovlja, NE, knjiga IX., 1924, brž 18, str. 561–562.

⁶² Ibid., str. 563.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Orjuna i »Nova Evropa«, NE, knjiga X., 1924, br. 5, str. 125–129.

⁶⁵ NE, knjiga X., 1924, br. 7–8, str. 178.

⁶⁶ Ibid., str. 178–179.

Poljanec), strokovnega šolstva v Sloveniji (M. Presl), pomena starejše slovenske umetnosti (Izidor Cankar), slovenske ljudske umetnosti (Josip Mantuani), modernega slovenskega slikarstva (France Mesesnel), slovenske ljudske glasbe v starejših obdobjih (Josip Mantuani), razvoja slovenske glasbe (Anton Lajovic), najnovejše slovenske književnosti (Ivan Grafenauer) in slovenskega gledališča (Fran Albreht). Članki so v glavnem pregledne narave, nekateri pa so celo tako obširni, da jih ni bilo mogoče objaviti v celoti.⁶⁷ Zdi se važno omeniti, da je bil članek Aleša Ušeničnika »Značenje vere za slovenski narod« za uredništvo preveč »klerikalen« in se je zato odločilo, da v kratkem komentarju to tudi omeni: »Na jednom mestu u ovom članku, mi smo podvukli katoličko stanovište pisca, jer ne možemo primiti saodgovornost za njegovo mišljenje u svakom pogledu. Tako nam se čini, naročito, da je Geteu učinjena nepravda, i sa strane protestanta Ferstera i od strane piščeve, kad mu se odriče blagotvoran moralan uticaj na braću ljude.«⁶⁸ Na drugi strani pa je zanimiva zapoznala reakcija na zapis o nepotrebnosti univerze v Ljubljani, ki ga je leta 1920 objavil Vatroslav Jagić (glej citat v pričujočem prispevku). Joža Glonar je namreč v članku »Slovenačka naučna kultura« med drugim tudi zapisal: »... slovenačka univerza u Ljubljani nije i ne može biti nikakva politička opasnost za našu mladu državu, već jedno od najlepših i najbogatijih jamstva za njen kulturni napredak.«⁶⁹

Reakcija na to številko »Nove Evrope« je prišla samo s strani Slovenca Božidarja Borka in še ta je reagiral s zakasnitvijo skoraj enega leta.⁷⁰ Reagiral je na članek Ivana Grafenauerja »Pregled najnovije slovenačke književnosti«, v katerem so bolj poudarjeni posamezni pisatelji, medtem ko ga je Borko dopolnil s tem, da je posvetil več pozornosti različnim smerem in skupinam takratne slovenske literarne produkcije. Če pustimo ob strani strokovni del članka, pade v oči piščeva jasna opredeljenost za kulturno samostojnost Slovencev. Zdi se, da je bil ta politični vidik pisanja o kulturni Sloveniji tisti, ki je vzbudil Borka, da je dopolnil Grafenauerja in ne morebitne strokovne pomanjkljivosti njegovega članka. Borko je članek namreč začel s stavkom: »Bez obzira na današnje i sutrašnje sporazume i diskusije o slovenačkom pitanju, nastavljaju Slovenci da žive kao potpuno samostalna kulturna jedinica.«⁷¹ In nadaljeval: »Unatoč svim sumnjama, da li će moći sačuvati pred Srbohrvatima – ili bolje Jugoslovenstvu – svoju kulturnu individualnost, njihova je ljubav za svoj jezik i svoju književnost ostala gotovo netaknuta od političkih uticaja. Istina, ima ljudi – naročito »profesionalnih« političara – kojima je ova strana narodnog života više ili manje tuđa; oni ne vole književnosti i jezika, pa im je stoga lako biti »širokogrudan« kad je reč o napuštanju slovenačkog jezika u korist srpskohrvatskog. Međutim ona narodna jezgra, koja živi u slovenačkoj tradiciji, i koja voli jezik, pisce i knjige, neće i ne može da postavi i sve ovo na pazar pa da sklapa koje-kakve kompromise na štetu životnih interesa slovenačkog naroda.«⁷² Borko je zastopal mnenje, da je bila diskusija okoli stapanja jezika v Sloveniji kontraproduktivna: »U poslednje godine, kad je diskusija o stapanju slovenačkog jezika sa srpskohrvatskim, postala življa i aktuelnija, može poznavalac slovenačkih prilika, da konstatuje podvostručenu brigu i ljubav za slovenački književni jezik.«⁷³ Takšno stališče do »slovenskega vprašanja« je Borko, do konca svojega sodelovanja v »Novi Evropi«, malo omehčal, dve leti kasneje pa je napisal še drugo književno pismo iz Slovenije, ki je nadaljevanje prvega.⁷⁴

Tega leta, leta 1927, je izšel tudi eden redkih člankov, ki se neposredno bavi s »slovenskim vprašanjem« in ga je napisal Neslovenec, Aleksander Donković.⁷⁵ Sklic oblastnih skupščin mu je bil povod za to, da je poskušal na primeru Slovenije obrazložiti federativne tendence, ki jih v Beogradu imenujejo »samouprava«, v Sloveniji pa »avtonomija«. Za nosilca takšnih tendenc v Sloveniji je po pravici postavil Slovensko ljudsko stranko. Ogradil se je od

⁶⁷ To velja za članek Leopolda Poljanca »Slovenačko školstvo nakon ujedinjenja« in za članek Josipa Mantuanija »O slovenačkoj pučkoj umetnosti«.

⁶⁸ NE, knjiga X., 1924, br. 7–8, str. 182.

⁶⁹ Ibid., str. 182.

⁷⁰ Božidar Borko, Književno pismo iz Slovenije, NE, knjiga XII., 1925, br. 14, str. 433–438.

⁷¹ Ibid., str. 433.

⁷² Ibid., str. 434.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ NE, knjiga XVI., 1927, br. 1, str. 33–40.

⁷⁵ Aleksander Donković: Federalizam i samouprave u Sloveniji, NE, knjiga XV., 1927, br. 2, str. 132–137.

takih tendenc in mislil, da: »Partije, ukoliko izražavaju javno mnenje mogu forsirati federalističke tendencije i dovesti zemlju u težak i mučan položaj.«⁷⁶

Njegova vizija je bila v »samoupravama i demokratiji«; v tem leži po njegovem pravilna rešitev »slovenskega vprašanja«. Trdil je, da se »Slovenci razvijaju u zaseban varietet sa specialnim mentalitetom i sa naročitom ekonomskom-kulturnom sredinom.«⁷⁷ Od tod naprej postane Donković nacionalni psihoanalitik in sotvorec stereotipa o slovenskem narodu in s tem tudi o »slovenskem problemu«: Slovenci su hladan i trezven narod, sa nešto nazarenskih crta u karakteru. Kod Slovenaca nema ni impulzivnosti ni panonske ekspanzivnosti, niti pak uočljivih otvorenosti Šumadinaca. Mesto hajdučkog mentaliteta, kod njih se razvija smisao za priljezan rad i za religiozni misticizam; rad i vera postaju najviša merila čovečanske vrednosti.«⁷⁸ Tudi danes bi našli mnoge Slovence pa tudi Neslovence, ki bi podpisali približno takšno, stereotipno, predstavu o slovenskem narodu, ki niti ni tako daleč od resnice. Sintagma »sa nešto nazarenskih crta u karakteru« pa bi lahko pomenila, da se Slovenci nagibajo k mesijanstvu, ki pa ga drugi ne sprejemajo tako, kot bi to želeli, zato trpijo, trpljenje pa je osnova mesijanstvu . . . Circulus viciosus Slovencev?

Donković pri analizi slovenskih federativnih tendenc poskuša pokazati na njihove pozitivne in negativne strani. Od pozitivnih omenja: ». . . u svojoj užoj avtonomiji Slovenci bi svoje plemenske tradicije bolje čuvali i kultivirali, njihova ekonomsko kulturna individualnost ne bi trpela zastoja u pomaganju zaostalih krajeva, dok bi iz cele privredne oblasti izvlačili koristi kapitalističkih eksploatatora; i najzad, i slovenački mentalitet došao bi pre do punog uvažanja u državi, jer se ne javlja individualno nego kolektivno.«⁷⁹ Toda našel je tudi mnogo negativnih strani: ». . . slabosti u vođenju spoljne politike . . . slabost u unutrašnjoj upravi: centralna vlast nema dovoljno autoriteta, te se neminovno pojačavaju separatističke tendencije sastavnih oblasti . . . i najzad: federalizam je skup.«⁸⁰

Po analizi federalizma ugotavlja, da je centralistična država nužnost, ki jo je najbolj potrebna prav Slovenija: »S obzirom na ove osobine federalizma, slovenački problem dobija nesumljivo sasvim drugi izgled. Slovenija je geografski prva na udaru sa zapadne strane, a sa severa je izložena najjačem kulturnom pritisku; ona, prema tome najviše treba čvrstu državu i snagu odbrane.«⁸¹ Zaradi tega zavrača federalistični model, toda se ne vraća k strogo unitarističnemu modelu. Kot smo že zgoraj omenili, ponuja rešitev »slovenskega vprašanja« »u samoupravama i demokratiji«. Čeprav tudi sam priznava, da samouprave v Jugoslaviji še niso dozorele, sklene: »U samoupravama Slovenci imaju puno uslova da održe svoj nivo, da ekonomski čak ojačaju blagodareći zajednici, i pored nešto uvećanih tereta, koje svaki građanin i svaka oblast, srazmerno svojim silama, a po principu solidarnosti, treba da snose za opštu nezavisnost i kolektivni prosperitet.«⁸²

Samo nekaj številčic dalje se spet srečamo s podobno tematiko. To pot je avtor Ljubiša Stojanović, govori pa o »srbskem vprašanju«. Po prepričanju je diagonalno nasproten Donkoviću — zavzema se za federativno ureditev države.⁸³ Pravzaprav gre za odgovor Stojanovića na nekatere kritike njegovih pismenih in ustnih nastopov. Stojanović, kot pobornik federativne ureditve države trdi, da »dokle je god u centralisanom i jedinom Parlamentu većina Srba, Hrvata i Slovenaca, neće prestati bojati se za svoju narodnu individualnost i opiraće se Srbima . . .«⁸⁴ Toda on nadalje smatra, da ni mogoče razumeti enakopravnosti tako, da bi si Hrvati, Slovenci in Srbi enakopravno porazdelili ministristva in uradnike, ker bi to pomenilo »hegemoniju Slovenaca nad Hrvatima, a i jednih i drugih nad Srbima . . . Razume se . . . da na takvu ravnopravnost Srbi ne mogu pristati, jer je njih više u državi nego Hrvata i Slovenaca.«⁸⁵ Prepričan je bil še, da razdelitve po »ključu« ne bi bilo mogoče uresničiti »jer dokle god Srbi, Hrvati i Slovenci, smatraju svaki sebe kao nešto zasebno (a to će još dugo trajati),

⁷⁶ Ibid., str. 137.

⁷⁷ Ibid., str. 133.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid., str. 134.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid., str. 135.

⁸² Ibid., str. 136.

⁸³ Ljubiša Stojanović: Još jednom o »srpskom pitanju«, NE, knjiga XVI., 1927, br. 2, str. 137–139.

⁸⁴ Ibid., str. 138.

⁸⁵ Ibid.

ložnog i harmoničnog rada u ministarstvima sastavljenim po »ključu« od sve troje ne može biti.«⁸⁶

Čeprav je jasno predstavil svoje mišljenje, da imajo večji narodi večje pravice (majoritetni princip), je ob koncu vendarle predložil rešitev, ki bi jo danes mogli uvrstiti med konfederativne, čeprav sam govori o federaciji: »Svih tih nevolja i teškoća ne bi bilo, po mom mišljenju kad bi država bila uređena na federativnoj osnovi. Jer zajedničkih resora za celu državu, pod kontrolom zajedničkog Parlamenta, bilo bi svega nekoliko.«⁸⁷

Njegova vizija federativno/konfederativne ureditve je srbska, toda obenem, četudi predpostavimo, da misli dobronamerno, tudi utopistična, saj je na koncu prispevka sam zapisal: »Ako bi u toj vrhovnoj državi svi resori bili, recimo, u srpskim rukama, to ne bi bilo na štetu Hrvata i Slovenaca, jer njihov krug rada obuhvatao bi celu državu, i što bi bilo štetno po Hrvate i Slovence bilo bi isto štetno i po Srbe. Sve bi se svelo nato, da ta mesta zauzmu ljudi pametni, sposobni i čestiti, pa ma kom plemenu pripadali.«⁸⁸

Takrat še ni bilo politično nedopustno pisati o federativnih opcijah ureditve jugoslovanske države. Ko sta leta 1936 o podobni tematiki pisala in kritizirala obstoječo politično ureditev Dr. Nikola Milutinović in Bogomir A. Bogić, prvi v članku »Problem Jugoslavije je problem istorijskih granica«, drugi pa v prispevku »Ustavno pitanje i Socijalno pitanje«, ⁸⁹ je državno tožilstvo v Zagrebu prepovedalo razpečevanje in prodajanje te številke »Nove Evrope«.⁹⁰

V prvi številki leta 1928 se je spet oglašil Božidar Borko s prispevkom, v katerem je lucidno razpravljajl o izčrpanosti vseh mogočih fraz o jugoslovanski bodočnosti.⁹¹ Z drugimi besedami, razpravljajl je o ideji jugoslovanskega integralizma, pri kateri ne prihaja do nikakršnih novih pogledov, temveč publicisti, politiki in novinarji le trmasto ponavljajo tezo (z veliko patosa) o »jednoj kulturi« in »jednoj psihi«. Borko je bil odločno proti takšni tezi in je ugotavljal, da takšen način reševanja jugoslovanskega vprašanja ne odgovarja nobenemu jugoslovanskemu narodu, ker: »Kultura je, ukratko zbir sviju duhovnih osnova i manifestacija života jednog naroda; a psiha njegova je, prema našem shvatanju, najviši izraz svih težnja i plodova kulturnog stvaranja, njihova sinteza, besmrtna stanica koja prima u sebe ono što je bilo i ono što jeste u najčistijem i najpotpunijem njegovu obliku.«⁹² Po njegovem prepričanju jugoslovanski narodi ne potrebujejo ene kulture in ene psihe, čeprav dopušča možnost, da se v daljšem časovnem obdobju, lahko zgodi tudi, da se »nekoje crte stope u jedinstvenu formu«. Borko sklene: »Srbi, Hrvati i Slovenci, ušli su u zajedničku državu dosta kasno, kao razvijeni individualiteti svaki sa svojom vlastitom tradicijom i svojim kulturnim osećanjima. Oni u kulturi nisu jedno, i netreba ni da budu jedno.«⁹³ Moramo priznati, da so takšna razmišljanja daleč od tistih, ki so na začetku izhajanja »Nove Evrope« govorila o troedinem narodu. Takrat bi pisca napadli z vseh strani, leta 1928 na članek ni bilo nikakšne reakcije.

Morda je prav zaradi takšnih stališč Slovencev in njihovega, za integralistična ušesa, pretiranega poudarjanja slovenskih specifik, uvodničar »K« (Laza Popović) v številki 5, XIX. knjige z dne 11. marca 1929, ko je pisal o jugoslovanstvu, Slovence enostavno izpustil. Potem, ko je zatrdil, da so Srpstvo in Hrvatstvo eno, je brez dlake na jeziku zakoličil pot k jugoslovanstvu: »Hteli smo da istaknemo, i da bude jasno, šta je tok ideja naših, pravac, put, smer. To je Srpstvo i Hrvatstvo, zatim Srbohrvatstvo, onda Jugoslovenstvo.«⁹⁴

Zadnja številka, ki je v celoti posvečena Sloveniji in Slovincem, je številka iz leta 1930.⁹⁵ Zapisal sem že, da je bila številka posvečena geografsko-turistični tematiki, z veliko lepimi slikami, toda v njej ni niti sledu več o polemičnih tonih in teoretiziranju, ki so bila karakteristična za prejšnje številke, posvečene »slovenskemu vprašanju«. Še »najdalj« je prišel dr. Ivo Belin v članku »Položaj Slovenije u našoj privredi«, ⁹⁶ v katerem je slovensko gospodarstvo

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid., str. 138–139.

⁸⁸ Ibid., str. 139.

⁸⁹ NE, knjiga XXIX., 1936, br. 3, str. 69–70 in 73–79.

⁹⁰ NE, knjiga XXIX., 1936, br. 4, str. 97.

⁹¹ Božidar Borko: Jedna kultura i jedna psiha?, NE, knjiga XVII., 1928, br. 1, str. 13–17.

⁹² Ibid., str. 14.

⁹³ Ibid., str. 16.

⁹⁴ L: Reč o Jugoslovenstvu, NE, knjiga XIX., 1929, br. 5, str. 129–131.

⁹⁵ NE, knjiga XXII., 1930, br. 5.

⁹⁶ Ibid., str. 324–325.

postavil za vzgled drugim. Zadnji stavki njegovega članka se namreč glasijo: »Kako dakle vidimo, u svim granama privrednog života pozicija Slovenije daleko je bolja i povoljnija nego ma kojeg drugog kraja naše države. Kad bi i u drugim našim krajevima privredne prilike bile kao što su u Sloveniji, mi bismo bili jedna oaza u moru »krize«, »depresije«, i sličnih lepih stvari. Zato treba iz sve snage nastojati da drugi krajevi podu njenim putem.«⁹⁷

Razprave o »slovenskem vprašanju« so v tridesetih letih, pa vse do konca izhajanja »Nove Evrope«, počasi zamirale. Le knjiga Josipa Vidmarja »Kulturni problem slovenstva« iz leta 1932 je, s svojim samoslovenskim ekskluzivizmom, povzročila reakcijo. Spet je bil pisec dolgega prispevka Božidar Borko, toda ta prispevek moramo ocenjevati kot »notranjepolitični« slovenski obračun.⁹⁸ Borko korektno predstavlja bralcem Vidmarjevo knjigo, odbija napade na liberalno, »naprednjaško« t.j. Borkovo »jugoslovenarsko« politiko in ostro polemizira z Vidmarjevo »samoslovensko« verzijo reševanja slovenskega vprašanja. Borko zavrača Vidmarjeve trditve, da bi želeli »naprednjaki« utopiti Slovence, slovensko kulturo in slovenski jezik v enotni jugoslovanski narod, jezik in kulturo. Odgovarja mu, da so tudi oni proti umetni asimilaciji, in se obenem sprašuje »Ali ako dođe do prirodne asimilacije?« in nadaljuje: »Jedna od osnovnih razlika između »samoslovenačke« i »napredne« grupe i jeste u tome, što potonja priznaje mogućnost takvog procesa, neisključujući njegovu pozitivnu vrednost, ali ostavlja taj posao »prirodi«, ustrajajući u pasivnom stavu.«⁹⁹ Tudi Borko je mnenja, da bi bila izguba slovenske identitete izguba ne samo za Slovence, temveč tudi za vso Jugoslavijo, toda obenem trdi, da ni nikakršnega dokaza, da se Slovenci utapljajo v srbskohrvatskem morju.

Na koncu Borko jasneje kot kdajkoli elaborira svoje stališče pri reševanju »slovenskega vprašanja«: »Ne možemo da sebi predstavimo razumno i svršishodno rešenje »slovenačkog problema« drugčije nego na osnovi spoznaje, da Slovincima nema budućnosti do u uskim vezama s ostalim balkanskim Slovenima, i u današnjoj jugoslovanskoj državi, koju je stvorila istorija i koju valja usavršavati. S druge strane, ove veze i ova država ne znače i ne smeju da znače negaciju slovenačkog narodno-kulturnog karaktera, i jedne danas još tako aktivne sile kao što je slovenački jezik. Što će još da bude iz ove prirodne i zdrave zajednice, i kakvi će procesi menjati njezino lice, o tome mogu da govore samo proroci.«¹⁰⁰

Tudi danes takšno stališče pri večini Slovencev ne bi želo odobravanja in to ne samo zaradi tega, ker se je bistveno zmanjšala nemško-italijanska nevarnost za slovenski narod. V desetletjih, ki so minila, sta slovenski narod in njegovo izobraženstvo često nihala med »jugoslovanstvom« in »samoslovenstvom«, toda na koncu se je jasno pokazalo, da je, imenujemo jo, »Vidmarjeva pot«, prava pot. Malo kdo je v tem minulem času negiral zgodovinsko vrednost jugoslovanske državne ideje, toda v modernem času se je, kot pogoj normalnega življenja, vse bolj postavljala nacionalna državnost in suverenost. Zgodovina torej ni potrdila naprednjaške podmene postopnega stapljanja v »jedinствeno jugoslovenstvo«, temveč je potrdila prav nasprotno pot, vse večjega poudarjanja nacionalne samobitnosti.

Iz predstavljenega pisanja Slovencev o »slovenskem pisanju« in odnosu do jugoslovanskega integralizma izhaja, da tudi sami niso čvrsto verjeli v skorajšnjo realizacijo jugoslovanskega stapljanja. Zdi se, kot da so, vsaj nekateri, zagovarjali idejo jugoslovanskega integralizma zaradi političnega pragmatizma, ki je izhajal iz obstoja jugoslovanske države in realne nevarnosti s strani nemškega in italijanskega nacionalizma. Samo najstarejši med njimi, ki so bili med nosilci jugoslovanske ideje še pred nastankom jugoslovanske države, so podpirali to idejo, idealistično, brezrezervno.

⁹⁷ Ibid., str. 327.

⁹⁸ Božidar Borko: Slovenci i Jugoslovenstvo, NE, knjiga XXV., 1932, br. 8, str. 423–429.

⁹⁹ Ibid., str. 427.

¹⁰⁰ Ibid., str. 429.

Zusammenfassung

DIE ZEITSCHRIFT »NOVA EVROPA« UND DIE SLOWENEN

Dušan Nečak

In der vorliegenden Abhandlung wurde eine Analyse der Beiträge in der Zeitschrift »Nova Evropa« vorgenommen, die 1920 in Zagreb, nach dem Vorbild der Zeitschrift »New Europe« von Seaton – Watson zu erscheinen begann. Die Zeitschrift war jugoslawisch, integralistisch ausgerichtet, und es wirkten als ständige Mitarbeiter vor allem liberal orientierte Intellektuelle mit. Hauptredaktur war Milan Čurčin, unter den Begründern der Zeitschrift und deren ständigen Mitarbeitern findet man bedeutende Namen slowenischer Intellektueller: Dr. Matija Murko, Dr. Leonid Pitamic und Dr. Ivan Prijatelj.

Das Hauptanliegen der Analyse bestand vor allem darin, eine Antwort zu finden auf die Frage, wie die Slowenen auf die programmatischen Ausgangspunkte der Gründergruppe der Zeitschrift reagieren würden, insbesondere auf jenen Teil, der die praktischen Wege einer Verwirklichung des jugoslawischen Integralismus betraf. Andererseits galt ein Teil des Interesses bei der Analyse dem Wunsch zu erforschen, ob sich die Redaktion der »Nova Evropa« überhaupt mit der slowenischen Problematik befaßte und in welchem Maße ihr diese bekannt war.

Die Slowenen nahmen die Lösung des »slowenischen Frage« in Jugoslawien auf dreierlei Art in Angriff: 1. durch unmittelbares Mitwirken bei der Programmgestaltung in Zeitschrift und Bewegung; 2. durch das Kommentieren all dessen, was in der Zeitschrift von anderen Autoren zur »slowenischen Frage« geschrieben wurde, und 3. durch eigene Beiträge zum Thema der »slowenischen Frage«. Diese drei Fragenkomplexe wurden nicht von vornherein ausgesucht, sondern durch den Inhalt der Abhandlungen in der »Nova Evropa« über die Slowenen diktiert worden.

Die Intensität, mit der über slowenenbezogene Probleme geschrieben wurde, war in der sog. Gründerphase der Bewegung »Nova Evropa«, von 1920 bis 1924, größer, vor allem deshalb, weil zu jener Zeit über die neuen Staatsgrenzen im Norden und Westen entschieden wurde.

Über einige sowohl theoretische als auch praktische Probleme bei der Verwirklichung des integralen Jugoslawentums wurde eingehender und mit mehr Euphorie gerade in den ersten Jahren des neuen Staates diskutiert, als die jugoslawische Idee verwirklicht wurde.

Im zweiten Abschnitt des Erscheinens der »Nova Evropa« (1924–1941) nimmt die Intensität ab – der letzte ernstzunehmende Artikel über die »slowenische Frage« wurde 1933 veröffentlicht – tonangebend wurde der »weiche« Anhänger des integralen Jugoslawentums unter den slowenischen Mitarbeitern der »Nova Evropa«, Božidar Borko. Murko und Pitamic folgend fuhr er fort, die sprachliche und kulturelle Eigenständigkeit der Slowenen zu betonen und die jugoslawische kulturelle Integration in die Zukunft zu verlegen. Andererseits kritisierte er eine »eigenslowenische« Lösung der slowenischen Frage, wie sie Josip Vidmar in seinem Werk »Kulturelles Problem des Slowenentums« (Ljubljana, 1932) erörterte. Ein weiteres Merkmal der zweiten Periode in der Erscheinungszeit der »Nova Evropa« bestand darin, daß über die »slowenische Frage« und das integrale Jugoslawentum immer mehr vom Standpunkt der aktuellen politischen Realität geschrieben wurde, vornehmlich nach dem Jahre 1929.

Eine Analyse der Beiträge in der »Nova Evropa« zur »slowenischen Frage« hat gezeigt, daß die integralistisch ausgerichteten kroatischen und serbischen Intellektuellen, die eigentlichen Mitarbeiter der Zeitschrift, nie ernsthaft daran geglaubt haben, die Slowenen könnten in einer einheitlichen jugoslawischen Kulturnation aufgehen, einige (z.B. Vatroslav Jagić) kritisierten sogar deutlich die Entscheidung, daß auch die Slowenen zum Prozeß der Bildung eines Südslawentums herangezogen wurden. Auch die slowenischen Verfasser glaubten selbst nicht fest an eine baldige Verwirklichung der jugoslawischen Integration. Es hat den Anschein, als ob wenigstens einige (z.B. Božidar Borko) die Idee eines jugoslawischen Integralismus aus Gründen des politischen Pragmatismus befürworteten, der aus der Existenz eines jugoslawischen Staates und der realen Gefahr von seiten des deutschen und des italienischen Nationalismus hervorging.